

ŽIVOTNÉ JUBILEUM PROFESORA LEVA HANZELA

Marxisticko-leninské filozofické myslenie na Slovensku od národnooslobodzovacieho zápasu až po našu dnešnú socialistickú súčasnosť v jeho rozmanitých dimenziách a kontextoch je nevyhnutne späté s osobnosťou, s vedeckou, pedagogickou, verejno-politickou, propagandistickou a organizátorskou prácou univerzitného profesora PhDr. Leva Hanzela. Uprostred tvorivých síl a pre neho tak príznačného životného optimizmu a pracovného zanietenia dožil sa profesor Hanzel 17. decembra 1984 sedemdesiatin. Významné životné jubileum je vždy príležitosťou k srdečným gratuláciám, ale aj podnetom na zamyslenie sa nad jubilantovou činnosťou, jej výsledkami a ich prínosom.

Profesor Lev Hanzel, komunista, pedagóg, vedec, nadšený propagátor a organizátor stál vždy dôsledne celý svoj život, aj v najťažších a prelomových obdobiach vo vývine našej spoločnosti a našej národnej histórie na strane pokroku, humanizmu, demokracie, komunizmu. Od útleho veku z vlastných pomerov a vlastnej skúsenosti poznal hlboké sociálne rozpory a sociálnu nespravodlivosť buržoáznej republiky. Účasť v pokrokovom mládežníckom hnutí, zanietené štúdium pokrokovej a marxistickej literatúry, úzke kontakty s bratislavským robotníckym hnutím ho už ako mladého študenta medicíny priviedli v roku 1937 k vstupu do KSČ. Účasť na každodenných zápasoch strany a neustále štúdium marxisticko-leninskej teórie ho vyzbrojili bohatými skúsenosťami a vedomosťami pre prácu v ťažkom období ilegality a boja proti fašizmu.

Po rozbití republiky sa zapája do ilegálnej práce v okresnom vedení KSS v Hlohovci. Veľkú a významnú úlohu hlavne v ideovom zocelovaní a upevňovaní ilegálnej organizácie strany zohrávajú série jeho článkov v ilegálnom teoretickom časopise *Boľševická zástava*, ktorú sám píše, zostavuje a rediguje neskôr s celoslovenskou pôsobnosťou (1940—1941). Po návrate do Bratislavy úzko spolupracuje s mnohými významnými predstaviteľmi komunistického protifašistického odboja, prispieva do ilegálnych tlačových orgánov strany *Kladivo* a *Hlas ľudu*. Koncom júla 1941 mladého komunistu Hanzela zatýkajú orgány ÚŠB. Ani mučenie, trpké a tragické skúsenosti z väzenia nezlomili jeho pevnú vôľu, odhodlanie a vieru v konečné víťazstvo. Po úteku z väzenia na jar 1944 pracuje v ilegálnej straníckej organizácii v Liptovskom Mikuláši až do vypuknutia Slovenského národného povstania. V tom čase píše celý rad článkov a rediguje orgán revolučného okresného národného výboru *Útok*. Zúčastňuje sa na zjednocovanom zjazde KSS a sociálnej demokracie v septembri 1944 v Banskej Bystrici. Od septembra 1944 pracuje súdruh Hanzel ako tajomník OV KSS vo Zvolene, rozvíja intenzívnu a náročnú politicko-organizátorskú a riadiacu prácu na povstaleckom území. Po prechodnom zatlačení povstania do hôr pracuje na Donovaloch a v Korytnici, spolupracuje s partizánskymi skupinami a vyzbrojený ilegálnymi dokumentami plní náročné poslanie kuriéra pri nadväzovaní a udržiavaní spojenia v ilegálnej činnosti strany na strednom a západnom Slovensku. Za ohromne ťažkých podmienok prechádza v marci 1945 front s partizánskou skupinou kapitána Železnova. Na oslobodenom území sa v Košiciach zapája do politickej práce na sekretariáte ÚV KSS.

Po oslobodení pracuje súdruh Hanzel vo funkcii vedúceho tajomníka OV KSS v Nitre. Popri zodpovedných a náročných politických úlohách publikuje rad významných článkov v orgáne KSS *Vôľa ľudu* a v týždenníku Národného frontu *Vpred*. V októbri 1945 prichádza do Bratislavy ako politický pracovník ÚV KSS. Po Februári 1948 sa jeho činnosť zameriava stále viac na pedagogickú, organizátorskú a ideologickú prácu. L. Hanzel je zakladateľom a prvým riaditeľom Ústrednej politickej školy KSS, autorom množstva článkov a študijných materiálov, vysvetľujúcich základy marxisticko-leninskej teórie a zásady politiky strany, ktoré zohrávali dôležitú úlohu pre vyššie školenie kádrov v podmienkach začínajúcej výstavby základov socializmu u nás. V roku 1950 vychádza jeho monografická práca *O zákonitostiach spoločenského vývinu*.

Rok 1950 sa stáva dôležitým obdobím v pedagogickej a vedeckej činnosti súdruha Hanzela. Po absolvovaní štúdia na Filozofickej fakulte UK je ako docent filozofie poverený založením a vybudovaním Katedry dialektického a historického materializmu na Filozofickej fakulte UK. S týmto pracoviskom, prvým tohto druhu na Slovensku, je bytostne spätý celý jeho ďalší život a práca. Premyslenou, koncepčnou a cieľavedomou pedagogickou, kádrovou a organizátorskou prácou, využívajúc svoje bohaté životné a politické skúsenosti, vybuďoval profesor Hanzel z Katedry marxisticko-leninskej filozofie, ktorú viedol celých tridsať rokov a na ktorej pôsobí doteraz, významné pedagogicko-vedecké a ideologické pracovisko. Významné v tom, že zohralo nezastupiteľnú úlohu najskôr v procese socialistickej prestavby nášho vysokého školstva a neskôr v odbornej príprave a výchove dnes už možno povedať generácií profesionálnych filozofov — vedcov, učiteľov, ale aj politických, kultúrnych a osvetových pracovníkov a stalo sa jedným z dôležitých centier rozvoja marxisticko-leninskej filozofie na Slovensku.

Ako vedúci katedry, vysokoškolský pedagóg a ďalej v mnohých významných straníckych, akademických a iných funkciách profesor L. Hanzel vždy bojoval za idey marxizmu-leninizmu, za princípy proletárskeho a socialistickeho internacionalizmu, za dôslednú realizáciu politiky strany a spojenie marxisticko-leninskej teórie s praxou budovania socializmu. Zanietenie, principiálne a argumentovane vždy vystupoval proti buržoáznym a revizionistickým dezinterpretáciám, deformáciám a „modernizáciám“ marxisticko-leninskej teórie, proti prejavom oportunistickej a antisocialistickej politickej praxe aj v najzložitejšom období budovania socialistickej spoločnosti u nás, v krízových rokoch 1968—1969. Má nepopierateľnú osobnú zásluhu na tom, že drvivá väčšina katedry nepodľahla v tomto období revizionistickým tendenciám a že sa toto pracovisko mohlo stať dôležitou oporou konsolidačného procesu na fakulte a dosiahnuť významné výsledky vo výchovno-vzdelávacej a vedecko-výskumnej činnosti.

XXX

S menom a činnosťou profesora L. Hanzela ako pedagóga a vedca je nerozlučne spojený ten fakt, že ako prvý u nás začal dôsledne presadzovať a neskôr na katedre, ktorú viedol, budovať odbor dejín marxisticko-leninskej filozofie v úzkom kontexte s kritikou buržoázných a revizionistických dezinterpretácií celého zložitého procesu formovania, vývinu a rozvoja marxistickej filozofie. Sám sa stal významným a uznávaným odborníkom v tejto oblasti, a to

nielen u nás, ale aj v zahraničí. Má nepochybnú zásluhu na tom, že sa tento odbor stal trvalou organickou súčasťou štúdia marxisticko-leninskej filozofie. K jeho charakterovým a osobnostným kvalitám patrí to, že sa nikdy neusiloval o nejakú „akademickú“ výsadu byť jediným odborníkom v tejto oblasti, ale sústavne venoval pozornosť vedeckej, pedagogickej a kvalifikačnej príprave mladšej generácie špecialistov, a to jednak ako školiteľ vedeckých aspirantov a jednak vysielaním mladých učiteľov katedry na popredné špecializované filozofické pracoviská, najmä v Sovietskom zväze. Vďaka jeho starostlivosti o rozvíjanie tohto odboru sme mali možnosť počas pôsobenia u nás osobne sa stretnúť a oboznámiť s výsledkami vedeckej práce takých popredných odborníkov, historikov marxisticko-leninskej filozofie, ako sú T. I. Ojzerman, M. N. Greckij, V. A. Vazjulín, N. I. Lapin, S. T. Kaltachčjan, A. D. Kosičev a i.

Na túto oblasť sa zameriavala jeho pedagogická a sčasti aj vedecko-výskumná práca. Profesor Hanzel kládol dôraz na pochopenie zložitého, dynamickeho procesu utvárania marxistickej filozofie a jej tvorivého rozvoja v jednotlivých etapách a obdobiach jej vývinu, ktorý nie je vysvetliteľný len na základe nejakej imanentne-filozofickej filiácie ideí a ich dialektickej negácie, ale iba v úzkom kontexte s tými úlohami, problémami a otázkami, ktoré pred zakladateľov marxizmu, ich pokračovateľov, žiakov a nasledovníkov kladla prax revolučného boja robotníckej triedy. Zvláštnu pozornosť venoval najmä procesu formovania marxistickej filozofie, predovšetkým v raných prácach K. Marxa, ktoré sa v našom storočí stali predmetom nielen seriózneho výskumu, ale aj predmetom rôznych „marxologických“, „neomarxistických“ a revizionistických dezinterpretácií a špekulácií a v tejto podobe jedným zo zdrojov buržoázných mýtov o „mladom“ Marxovi a „autentickom“ marxizme, ktorý vraj nie je zlučiteľný s Engelsom, Leninom a dnešným tzv. ortodoxným marxizmom-leninizmom. L. Hanzel na základe hlbokej znalosti problematiky vyvracia tieto pokusy a dokazuje, že formovanie marxistickej filozofie treba pochopiť ako vnútorné dynamický, dialekticky protirečivý proces prechodu od idealizmu k materializmu, od revolučného demokratizmu ku komunizmu, v ktorom sa utváranie novej filozofie, novej teórie spája s prekonávaním nedôsledností, zovšeobecňovaním praktických skúseností, aj zriekaním sa niektorých názorov resp. prehodnocovaním ich významu pri zapájaní do kontextu rodiacich sa ideí dialektického a historického materializmu. L. Hanzel ako historik marxisticko-leninskej filozofie venoval pozornosť aj rozvoju marxistickej filozofie v dielach pokračovateľov a nasledovníkov K. Marxa a F. Engelsa (por. napr. úvodnú štúdiu k práci J. Dietzgena *Podstata duševnej práce*, Bratislava 1974), leninskej etape vývinu marxistickej filozofie a predovšetkým boju V. I. Lenina proti revizionizmu a oportunistu teoretikov II. internacionály (por. napr. state o K. Kautskom; prof. Hanzel je spoluautorom kapitoly o K. Kautskom v najnovšej významnej publikácii *Marxistická filozofia v medzinárodnom robotníckom hnutí na konci 19. a začiatku 20. storočia*. Moskva 1984), ako aj súčasnému rozvoju marxisticko-leninskej filozofie najmä v Sovietskom zväze (por. napr. úvodnú štúdiu k monografii T. I. Ojzermana *Problémy filozofie a filozofie dejín*. Bratislava 1976).

Príznačnou črtou profesora Hanzela ako pedagóga je, že z jeho bohatých skúseností z politických a ideologických zápasov mu jednoznačne, veľmi zreteľne vyplynula potreba vyzbrojovať študentov hlbokou, dôkladnou znalosťou diel klasikov marxizmu-leninizmu, ale rovnako aj potreba dostatočne hlboko

poznať východiská, teoretickú argumentáciu, metodologické postupy a prakticko-politický dosah a dôsledky antimarxistických a revizionistických koncepcií. Pritom sa vždy usiloval a usiluje spojiť vysokú úroveň teoretickej, odbornej prípravy s praktickou politickou angažovanosťou poslucháčov filozofie. Možno povedať, že bol už pred viac ako desaťročím iniciátorom a realizátorom myšlienky, aby sa spoločensko-politická prax, aktívna propagandistická činnosť poslucháčov filozofie hlavne v SZM stala trvalou súčasťou ich odbornej prípravy a jej praktického osvedčenia. Pedagogickú prácu nikdy nechápal len ako sprostredkovanie poznatkov, vedomostí, absolvovanie školských povinností. Nikdy nezabúdal na to, že ak spoločnosť vložila nemalé prostriedky do výchovy a vzdelania kvalifikovaných odborníkov, treba vynaložiť maximálne úsilie o ich adekvátne uplatnenie, vychovať z najlepších a najvyspelejších poslucháčov členov strany a neustále posilňovať ideologický front teoreticky vzdelanými, politicky vyspelými a aj organizátorsky schopnými mladými ľuďmi.

XXX

Veľkou zásluhou profesora Hanzela počas jeho pôsobenia ako vedúceho katedry a aj v súčasnosti je rozvinutie intenzívnych zahraničných stykov katedry, úsilie o ich neustále prehľbovanie a zefektívnenie. Týka sa to najmä spolupráce s filozofickými katedrami na Filozofickej fakulte Moskovskej štátnej univerzity a na Univerzite Martina Luthera v Halle. Sám pôsobil ako hosťujúci profesor na spomínaných pracoviskách a dbal na vytváranie možností pre vedecko-výskumnú spoluprácu, výmenu skúseností v oblasti výchovno-vzdelávacej činnosti. Dosiahnuté výsledky dokazujú, že nešlo o nejaké samoučelné alebo formálne družobné styky. Máme na mysli predovšetkým spoločné monografie, ktorých bol iniciátorom, redaktorom a spoluautorom. Profesor Hanzel vždy dokázal získať a skĺbiť kolektív autorov, ktorých profesionálne vysoká teoretická úroveň bola zárukou vzniku hodnotnej publikácie. Myšlienka, že „dialektickomaterialistická teória a metóda má mimoriadny význam najmä vo vzťahu k vedeckým disciplínam teoretického charakteru, ktorých bádanie a výsledky majú ďalekosiahle svetonázorové aspekty“ [6, s. 16] sa stala ústrednou pre koncipovanie spoločnej monografie československých a sovietskych filozofov *Princípy dialektického materializmu a súčasná biológia* (Bratislava 1977). Vývin modernej vedy zahrnujúci procesy diferenciacie a špecializácie jednotlivých disciplín ako aj nevyhnutnú integráciu fundamentálnych teoretických poznatkov, úloha moderných prírodných vied pri vytváraní vedeckého obrazu sveta, nezastupiteľná svetonázorová a metodologická funkcia marxisticko-leninskej filozofie v týchto procesoch potvrdzuje a dokazuje Leninovu myšlienku o nevyhnutnom zväzku marxistickej filozofie a špeciálnych vied. „Úroveň interdisciplinárnej práce, bez ktorej tieto úlohy nemožno riešiť, nezávisí iba od špeciálnovedných znalostí filozofov, ale aj od filozofickej fundovanosti pracovníkov odborných vied“ [6, s. 26]. Práve v tomto zameraní tak do radov filozofov ako aj špeciálnych vedcov — biológov spočíva hlavný význam spomínanej monografie.

Kolektív československých a sovietskych autorov spoločnej monografie *Historický materializmus a aktuálne otázky súčasnosti* (Bratislava 1979) pod vedením prof. L. Hanzela a prof. V. I. Razina si kládol za cieľ venovať hlavnú pozornosť tak teoretickým otázkam historického materializmu, ktoré nadobú-

dajú aktuálny význam v súčasnej etape rozvoja našej spoločnosti (vzťah prírody a spoločnosti, sociálne riadenie a perspektívy vedecko-technickej revolúcie, problém protirečení v socializme, vzťah osobnosti a spoločnosti), ako aj rôznym aspektom aplikácie historického materializmu na problémy politické, etické, estetické v úzkom kontexte s kritickou analýzou buržoázných a revizionistických dezinterpretácií historického materializmu.

Ako spoluautor a hlavný redaktor československej časti má profesor Hanzel významný podiel na ďalších dvoch pripravovaných monografiách s Moskovskou štátnou univerzitou, ktoré sú pred dokončením (*Kritika „neomarxizmu“ a súčasného revizionizmu, Filozofické aspekty formovania socialistickej osobnosti*). Obidve sú výsledkom vedecko-výskumnej spolupráce katedry s Filozofickou fakultou MŠU a prvá z nich tvorí jeden z výstupov čiastkovej úlohy ŠPZV, ktorú profesor Hanzel v súčasnosti koordinuje.

Ako člen niekoľkých medzinárodných komisií a člen československých delegácií sa profesor Hanzel zúčastnil a vystupoval na mnohých medzinárodných podujatiach, konferenciách a sympóziách. Je dlhoročným členom vedeckej rady Varnianskej letej školy marxisticko-leninskej filozofie Todora Pavlova, už tradične sa každoročne zúčastňuje a vystupuje na zasadnutiach tejto inštitúcie.

XXX

Za hlavnú, aj keď nie jedínú tému vedecko-výskumnej činnosti profesora L. Hanzela možno označiť dôslednú marxisticko-leninskú kritickú analýzu histórie a teórie filozofického revizionizmu a kritiku súčasného antikomunizmu. Okolo nej sa sústreďuje niekoľko desiatok odborných štúdií a statí publikovaných u nás i v zahraničí, ako aj množstvo článkov uverejnených v dennej tlači. Ak hovoríme o dôslednosti, znamená to, že sa v nej úzko organicky spája rozbor teoretických zdrojov a východísk revizionizmu a antikomunizmu, ich metodologických postupov, gnozeologických a sociálnych koreňov, teoreticko-filozofických, ideologických a politických dôsledkov.

Ako sme už spomenuli, venoval L. Hanzel pozornosť analýze a kritike „klasického“ revizionizmu II. internacionály, predovšetkým E. Bernsteina a K. Kautského, jeho spätosti a obnovám v súčasnom sociáldemokratizme. Pre 20. stor. a pre našu súčasnosť je charakteristické, a historické skúsenosti to dokazujú, že „revizionizmus obnovuje svoju teoretickú výzbroj a svoju argumentáciu vtedy, keď revolučné robotnícke hnutie stojí pred úlohou teoreticky tvorivo prepracovať nové javy a fázy vo vývine spoločnosti a formulovať tézy, ktoré zodpovedajú novej spoločenskej situácii“ (5, s. 1329). Toto konštatovanie, vychádzajúce z myšlienky V. I. Lenina sa vzťahuje tak na vlnu medzinárodného revizionizmu v období po XX. zjazde KSSZ, po kritike kultu osobnosti a dogmatizmu (por. 1, s. 257—262), tak na vlnu československého revizionizmu v krízových rokoch 1968—1969, ako aj na znovuoživenie revizionizmu po udalostiach v Poľsku na začiatku osemdesiatych rokov. Hlavné úsilie L. Hanzela sa zameriava prostredníctvom bohatého materiálu a širokého spektra literatúry na odhalenie všeobecnej interpretačnej schémy, ktorá sa v 20. stor. stala príznačnou pre revizionistický, buržoázný „marxologický“, „neomarxistický“, „sovietologický“ prístup k marxizmu a reálnemu socializmu a ktorú si v mnohom osvojujú aj militantné reakčné formy antikomunistickej ideológie súčasnosti. Vo svojej konkrétnej podobe zahrnuje historicko-filozofické (postulovanie di-

vergencie medzi Marxom, Engelsom a Leninom, pluralizmu škôl v marxizme), teoreticko-filozofické (filozofia praxe, subjektivizácia dialektiky, negácia teórie odrazu), všeobecno-sociologické a politické komponenty (popieranie teórie socialistickej revolúcie, diktatúry proletariátu, vedúcej úlohy robotníckej triedy a jej politickej strany, preberanie niektorých ideí teórie konvergenzie a jednotnej industriálnej spoločnosti). Vo svojich najnovších prácach z tejto oblasti sa profesor Hanzel sústreďuje na analýzu integračných tendencií v súčasnej buržoáznej filozofii a revizionizme. Vychádza zo základnej myšlienky, že „spolu s integračnými tendenciami súčasného imperializmu a antikomunizmu a zoči-voči vzrastajúcemu vplyvu socializmu v ekonomike, politike a vojenstve sa v buržoáznej kritike marxisticko-leninskej filozofie, sociológie a vedeckého komunizmu objavujú aj snahy o integráciu koncepcií, teoretických argumentov a metodologických postupov“. (8, s. 9—10) Nejde pritom o integráciu v zmysle prekonávania charakteristického pluralizmu buržoázneho filozofického myslenia a utvárania nejakej jednotnej filozofickej vedy, ale o integračné tendencie v boji proti marxisticko-leninskej filozofii a ideológii. (por. 8, s. 26) Ich charakteristickým prejavom je to, že vo vzťahu buržoáznej filozofie a revizionizmu k marxizmu-leninizmu možno konštatovať určitú výmenu argumentácie proti jeho filozofickému jadrú — dialektickému a historickému materializmu, určité vzájomné osvojovanie si celých fragmentov často aj navzájom protichodných smerov a myšlienkových prúdov. To vyúsťuje do vypracovania už spomínanej určitej všeobecnej interpretačnej schémy, ktorá je príznačná pre buržoázny a revizionistický prístup k učeniu K. Marxa, F. Engelsa, V. I. Lenina a k súčasnej etape rozvoja marxisticko-leninskej filozofie. (por. 7, s. 120) Nehľadiac na vysokú profesionálnu úroveň mnohých filozofov na Západe, ich znalosť historicko-filozofickej problematiky, ich kontakt s najnovšími objavmi v špeciálnych vedách, predsa vo vzťahu k marxisticko-leninskej filozofii nekriticky preberajú a dotvárajú túto schému s jej teoreticky aj fakticky neudržateľnými argumentami. V tom sa prejavuje práve sociálne-triedna podstata buržoáznych a revizionistických koncepcií tak v minulosti ako aj v súčasnosti. (por. 7, s. 121). O to dôležitejšia a naliehavejšia je podľa L. Hanzela úloha organického spojenia tvorivého rozvoja marxisticko-leninskej filozofie nielen s vývinom špeciálnych vied a sociálno-historickej praxe, ale aj s kritikou jednostrannej, neúplnej, nedôslednej buržoáznej a revizionistickej interpretácie či úmyselnej dezinterpretácie filozofickej, špeciálnovednej či prakticko-politickej problematiky. A práve tak na druhej strany zmysel dôslednej kritiky súčasného antimarxizmu spočíva v jej vyústení do pozitívneho rozvoja marxisticko-leninskej teórie. Prítom principiálnosť v zásadných teoretických a ideologických otázkach sa stáva predpokladom účinnej a akcieschopnej politickej taktiky a stratégie.

XXX

Všestranná pedagogicko-vedecká, organizátorská a verejno-politická práca profesora Hanzela bola ocenená vysokými stranickými, štátnymi aj akademickými význameniami a uznaniami. Pri významnom životnom jubileu profesora PhDr. Leva Hanzela s potešením môžeme konštatovať, že svoje sedemdesiatiny oslávil v pre neho tak príznačnej aktivite, životnom optimizme, v pracovnom zanietení pri plnení celého radu významných funkcií a úloh.

Do ďalšieho života mu želáme predovšetkým pevné zdravie, aby sa v dobrej pohode ešte dlho mohol tešiť z úspechov v práci aj v osobnom živote.

Ladislav Kiczko

LITERATÚRA

1. HANZEL, L.: Einige philosophische Fragen des gegenwärtigen Revisionismus. In: Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle — Wittenberg, 1959, VIII/2.
2. HANZEL, L.: K filosofskim osnovam sovremennogo revizionizma. Zarubežnyje marksisty v borbe protiv reformizma i revizionizma. Moskva 1960.
3. HANZEL, L.: Der militante Antikommunismus — eine ideologische und politische Waffe des Imperialismus. — Der Antikommunismus — ideologische Waffe des Imperialismus. Halle 1963.
4. HANZEL, L.: Marksistskaja filosofija v krivom zerkale buržuaznoj marksologii. — Zarubežnyje marksisty v borbe protiv buržoaznoj ideologii. Moskva 1971.
5. HANZEL, L.: Antikommunismus und Revisionismus. In: Deutsche Zeitschrift für Philosophie 1977, č. 11.
6. HANZEL, L.: Marxistská filozofia a jej vzťah k špeciálnym vedám. In: Princípy dialektického materializmu a súčasná biológia. Bratislava 1977.
7. HANZEL, L.: Nekotoryje obščije tendencii v novejšej buržuaznoj filosofii i sovremennyj revizionizm. In: Filosofskie nauki 1978, č. 1.
8. HANZEL, L.: Miesto a úloha historického materializmu v súčasných teoreticko-filozofických a politicko-ideových zápasoch. In: Historický materializmus a aktuálne otázky súčasnosti. Bratislava 1979.
9. HANZEL, L.: „Kritičeskaja teorija“ i filosofskij revizionizm v borbe protiv teorii i istorii marksistsko-leninskoj filosofii. Moskva 1979.
10. HANZEL, L.: Karl Kautskij — razvitije k marksizmu, revizionizmu i renegatstvu. Zborník FFUK „Philosophica“ roč. XIX—XX, Bratislava 1979—1980.